

Geen ruimtelijke ingreep zonder rol voor *cultuur*

‘Er is geen ruimtelijke ingreep denkbaar of cultuur speelt daarbij een rol’, verkondigde de cultuurnota van het Rijk in 2001 vol élan.¹ Gedoeld werd op de een jaar eerder gestarte implementatie van de nota Belvedere, waarvoor het Rijk tien jaar had gereserveerd. Er kwam een budget voor allerlei projecten die onder meer moesten aantonen dat architecten en stedenbouwkundigen niet beknot zouden worden in hun artistieke zelfexpressie. Hoe dit charmeoffensief verliep, geeft acht jaar later de Beleidsbrief MoMo aan: daarin wordt nuchter gewezen op de evaluatie van het Belvedereprogramma die leert ‘dat het gedachtegoed nog niet voldoende in de haarvaten van het ruimtelijke ordeningsstelsel (i.c. de gemeenten) is doorgedrongen.’²

Dit beeld wordt bevestigd door twee projecten die Res nova afgelopen jaar met Friso Woudstra Architecten heeft uitgevoerd: het bestemmingsplan Watertuinen te Maasdijk en het bestemmingsplan Rhederhof te Rheden. Voordat we deze de revue laten passeren, gaan we, in het kort, in op de nota Belvedere.

Belvedere

Zelden is een beleidsstuk met zoveel vreugde door de erfgoedsector ontvangen als de nota Belvedere in 1999. Het idee om voortaan te gaan ontwerpen vanuit de cultuurhistorische waarden ter plaatse betekende om te beginnen dat er ruimte zou komen voor onderzoek vóórdat er iets gebeurde en er onherroepelijk schade aan het erfgoed optrad. Maar bij menig cultuurhistoricus ging het ook kriebelen vanwege de stelling dat vanuit dit onderzoek de brug geslagen zou worden naar de ontwerpogave. Het Rijk ontwikkelde deze strategie omdat de ruimtelijke invulling van Nederland ernstig verschaalde. Het mocht niet langer zo zijn dat nieuwbouw in Groningen er hetzelfde uit kwam te zien als in Maastricht. De centrale doelstelling werd dan ook omschreven als:

‘De cultuurhistorische identiteit wordt sterker richtinggevend voor de inrichting van de ruimte, en het rijksbeleid zal daarvoor goede voorwaarden scheppen.’³

Door ruimtelijke ingrepen voortaan af te stemmen op het specifiek lokale karakter van de plek met haar ondergrond en eigenheden zou de plaatselijke identiteit niet alleen gerespecteerd, maar zelfs versterkt kunnen worden. Cultuurhistorie werd hét instrument geacht om deze karakteristiek bloot te leggen zo dat stedenbouwkundigen en architecten, hierdoor geïnspireerd, het volgende hoofdstuk van de geschiedenis zouden schrijven:

Cultuurhistorie wordt daarbij beschouwd als van vitale betekenis voor de samenleving en de individuele burger. Het behoud en het benutten van het cultureel erfgoed voegt kwaliteit toe aan de culturele dimensie van de ruimtelijke inrichting. Een ontwikkelingsgerichte benadering staat daarbij centraal.’⁴

Dat de praktijk vaak weerbarstiger is dan het ideaal is bekend. Ook de praktijkervaringen in Maasdijk en Rheden getuigen daarvan.

Watertuinen te Maasdijk (Westland)

In Maasdijk is aan de rand van het dorp ruimte vrijgemaakt door een deel van de daar aanwezige glastuinbouw te verplaatsen. Wie het nieuwe bestemmingsplan bekijkt ziet dat er geen cultuurhistorisch onderzoek heeft plaatsgevonden voorafgaand aan de planvorming. Dat was niet nodig, meende men, omdat er geen monumenten in het betreffende gebied lagen. Het stedenbouwkundig plan is dan ook gewoon direct vanaf de tekentafel op het terrein geprojecteerd. Door een weinig toepasselijk gebruik van woorden, als bijvoorbeeld ‘dorpslint’ voor een kaarsrechte straat, is een poging gedaan om althans tekstueel erfgoed een plaats te geven in het plan. Dit gebeurde trouwens niet in het bestemmingsplan, maar in het beeldkwaliteitplan dat opgesteld was om er voor te zorgen dat de nieuwbouw aan zou sluiten bij het dorps karakter van Maasdijk.

Vreemd genoeg wordt echter nergens in dat beeldkwaliteitplan uitgelegd wat nu precies karakteristiek is voor Maasdijk. Met andere woorden: wat is de identiteit van Maasdijk die het onderscheidt van andere kernen? Maar hoewel niet wordt gedefinieerd wat de eigen identiteit nu inhoudt, wordt het beeldkwaliteitplan hier impliciet wel op gebaseerd.

Uit een nadere analyse van Res nova blijkt dat de dorps identiteit van Maasdijk voor een groot deel wordt bepaald door de wederopbouw wijkjes die van een gevarieerde en hier en daar verrassende kwaliteit zijn. Deze spelen bij de referentiebeelden in het Beeldkwaliteitplan echter geen enkele rol. Indien men serieus kiest voor de genius loci, hoort toch ook bij deze categorie inspiratie gezocht te worden. Dat geldt onverkort voor het kassenlandschap dat de gemeente Westland domineert.

Ook anderszins laat Watertuinen zien dat Belvedere nog lang niet is geland. In de enkele historische pas-

Ook dit classicistisch geïnspireerde huis, ontworpen door Friso Woudstra, kreeg een plaats in het boekwerk 1001, uit 2009.

FRISO WOUDESTRA RUBRIEK

Friso Woudstra Architecten bna

info@frisowoudstra.nl
Telefoon 0575 - 519 455
www.frisowoudstra.nl

Ontwerpen vanuit de Wederopbouw? Friso Woudstra Architecten laat bij Rhederhof zien dat dat tot verrassende oplossingen leidt. (De tweede afbeelding is een bewerkte foto van de huidige situatie).

De synergie tussen Biljoen Groen, Res nova en Friso Woudstra Architecten leidde tot een alternatieve inrichting voor Rhederhof waarin natuur & cultuur optimaal gerespecteerd worden (herkomst Rhederhof BV).

sages in het Beeldkwaliteitplan wordt kort gewezen op de aanwezigheid van het lusthof Honselaarsdijk in vroegere tijden. Hoewel bij dit soort historische hoven de oorsprong van de glastuinbouw ligt – bij uitstek de genius loci van Westland – is niet onderzocht of hier aanknopingspunten in lagen. En dat terwijl het vertrekpunt voor een vertaalslag er al is: het classicistisch geïnspireerde landhuis van Friso Woudstra Architecten dat sinds enige jaren de omgeving domineert. Een eenvoudige vingeroefening van Res nova onderstreepte de stedenbouwkundige potenties van dit concept.

Rhederhof te Rheden

Was er bij Maasdijk in het geheel geen cultuurhistorisch onderzoek gedaan, het bestemmingsplan Rhederhof is er vol van, met name dankzij de analyse die Res nova in 2009 had uitgevoerd. En daar wringt nu net de schoen! Vanwege de eigendomsverhoudingen was het deel waar de nieuwe woonwijk gaat verrijzen buiten dat onderzoek gehouden. Dus dat gebied was nooit specifiek onder de loep genomen. En laat daar nu net een Wederopbouwcomplex liggen!

Dit gemis deed zich voelen toen voor het gehele landgoed een alternatief ontworpen werd, als onderdeel van de zienswijzen. Voorafgaand aan de architectonische exercitie is een analyse uitgevoerd die verrassende res novae blootlegde. De onbekende architect van het bejaardentehuis uit 1965 lijkt een Fremdkorper ontworpen te hebben, maar niets is minder waar: met groot respect voor het geomorfologische profiel, de landschappelijke opbouw en de ruimtelijke cultuurhistorische indeling van het landgoed heeft hij een functionalistisch complex gerealiseerd. De grootste verrassing daarbij was dat hij bij de stedenbouwkundige structuur de hoogtelijnen op de voet heeft gevolgd. Hoewel het complex vanaf 2006 onherstelbaar in verval is geraakt, bleek de opzet uitermate geschikt om een eigentijds plan op te enten. En dat is precies wat projectarchitect Carlo Jansen van Friso Woudstra Architecten heeft gedaan. Op de grondslag van de bestaande bebouwing heeft hij een concept bedacht, waarbij optimaal is gepro-

fiteerd van de architectonische oplossingen die gedurende de Wederopbouw gemeengoed werden. Hiermee loopt deze exercitie in de pas met het rijksbeleid om Wederopbouw niet alleen vanwege de artefactwaarde te beschermen, maar sterker nog: vanwege de ruimtelijke, structurerende kwaliteiten als uitgangspunt voor nieuwe ontwikkelingen.⁵ Uiteraard zijn veel partijen benieuwd wat de gemeente met deze kans voor een kwaliteitsslag in de geest van Belvedere zal doen.

De rapporten van Res nova met de hier besproken werken van Friso Woudstra Architecten kunnen ingezien worden via:

www.res-nova.nl/uitgever.html

¹ Cultuur als confrontatie, cultuurnota 2001-2004, ministerie van OC&W, p. 47.

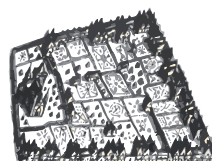
² Beleidsbrief MoMo, 2009, p. 25.

³ Nota Belvedere, blz 7.

⁴ Nota Belvedere, blz 7.

⁵ Vergelijk Anita Blom, Bregit Jansen, Marieke van der Heide, De typologie van de vroeg-naoorlogse woonwijken, RDMZ (nu RCE), Zeist 2004.

info@res-nova.nl
Telefoon 0475-552 330
www.res-nova.nl

Res nova
Erfgoed in ontwikkeling

RES NOVA RUBRIEK